

KS. BOLESŁAW KUMOR

REORGANIZACJA KAPITUŁY KATEDRALNEJ W KRAKOWIE W 1802 R.

Józefińskie reformy w zakresie kapituł katedralnych od chwili wstąpienia na tron ces. Józefa II (1780—1790) szły w kierunku wytyczonym przez radcę dworskiego w Wiedniu F. J. Heinkego. On to w memoriale do ces. Józefa II z dnia 14 III 1781 r. wskazywał, że kapituły katedralne nie są konieczne dla istnienia diecezji, jako że powstały stosunkowo późno, biskupi zaś powierzali uprzednio ważniejsze funkcje w zarządzie kościelnym kapłanom starszym. Oni też mieli prawo wyboru biskupa. Według zdania Heinkego kanonicy nie są ściśle zobowiązani ani do służby chórowej w katedrze, ani też do stałej rezydencji¹. Do tego zagadnienia wrócił radca Heinke jeszcze w grudniu 1790 r. w obliczu nadchodzących zmian w pierwszym roku panowania ces. Leopolda II. Podkreślił on wówczas, że kapituły katedralne są zbyt dobrze uposażone, że są traktowane jako *panis bene merentium* dla synów szlacheckich, że na przyszłość nie powinien otrzymać prebendy kanonickiej, kto nie pracował przynajmniej 10 lat w duszpasterstwie, że wreszcie tylko zasłużeni duszpasterze mogą być promowani do kapituł katedralnych i stanowić doświadczoną radę duszpasterską biskupa².

Zgodnie z tymi postulatami ces. Józef II w 1783 r. uchylił prawo wymogu szlachectwa od kandydatów do kapituł katedralnych, a dekretem z dnia 12 I 1787 r. nominacje na wszystkie prebendy prałackie i kapitulne zarezerwował wyłącznie dla siebie. Dekret ten rozciągnął na ziemię trzeciego zaboru ces. Franciszek II przed dniem 14 III 1797 r.³.

¹ F. Maass, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760—1790*, Bd 3, Wien 1958 nr 5 s. 251—300 (14 III 1781).

² Tamże, Bd 3 nr 16 s. 467—477.

³ Öster. Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien. St. R. Protocol 1787 Bd 1 nr 17 (12 I 1787); Archiwum Diecezjalne w Lublinie. Nr A 174 k. 6—7 (Guber. Margelik do bpa Skarszewskiego — 14 III 1797).

Według rozporządzenia z dnia 22 X 1783 r. warunkiem ubiegania się o prebendę kanoniczną była „przynajmniej 10-letnia znakomita praca w duszpasterstwie”. Ces. Franciszek II dekretem z dnia 1 IV 1804 r. zaliczył również 10-letni staż w zawodzie nauczycielskim, a dekretem z dnia 16 VIII 1805 r. zezwolił nadawać godności kapitułne również rektorom seminariów duchownych⁴. Nie było natomiast żadnego rozporządzenia państwowego w zakresie wymogu stopni akademickich. Wszystkie te rozporządzenia wraz z dostosowanymi do nich przepisami kościelnymi zebrał *Enchiridion iuris ecclesiastici Austriaci*, który obowiązywał w Cesarstwie do lat trzydziestych XIX stulecia⁵. Wreszcie na mocy dekretu cesarskiego z dnia 2 II 1787 r. w całym cesarstwie przeprowadzono regulację kapituł katedralnych. W związku z tą regulacją zredukowano liczbę prałatur w kapitułach metropolitalnych do 4 (prepozyt, dziekan, kustosz, scholastyk), przy katedralnych do 3 (prepozyt, dziekan, kustosz) i liczbę kanoników gremialnych przy kapitułach metropolitalnych do 8, zaś katedralnych do 5⁶.

Ten wzorzec józefiński nie został zrealizowany w pełni w kapitułach austriackich, czeskich i węgierskich, chociaż i tu przeprowadzono pewną redukcję godności i prebend kapitułnych. Kapituła metropolitalna w Pradze została zredukowana z 5 godności do 4 i z 12 kanonii gremialnych do 8. Kapituła wiedeńska nie straciła nic z dawnego stanu posiadania (5 prałatur i 10 kanonii), a w stosunku do 1757 r. zyskała jeszcze jedną więcej kanonię gremialną. Kapituła prymacjalna w Ostrzyhomiu na Węgrzech została wprawdzie zredukowana z 7 prałatur do 4, ale za to zamiast 15 kanoników gremialnych miała ich po redukcji aż 18⁷.

Z żelazną natomiast konsekwencją przeprowadzono redukcję kapituł katedralnych na ziemiach zabranych Polsce. Kapituła metropolitalna we Lwowie, która liczyła w 1772 r. 7 prałatur (dziekan, prepozyt, archidiakon, kustosz, scholastyk, kanclerz, kantor) i 16 kanonii gremialnych, dekretem cesarskim z 7 VII 1787 r. została zredukowana do 4 prałatur (prepozyt, dziekan, kustosz, scholastyk) i 6 kanonii gremialnych⁸. Podobną strukturę ustrojową miały otrzymać również kapituły katedralne.

⁴ I. Korzeniowski, *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego*, Lwów 1900, 95.

⁵ G. Rechberger, *Enchiridion iuris ecclesiastici Austriaci*, T. 1, Lincii 1824³, 149.

⁶ Öster. Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien. St. R. Protocoll 1787 Bd 1 nr 171 (12 I 1787); G. Rechberger, dz. cyt., 149.

⁷ R. Ritzler, P. Serafin, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, T. 6, Patavii 1958, 347 (Praga), 387 (Ostrzyhom), 441 (Wiedeń); T. 7, Patavii 1968, 313 (Praga), 353 (Ostrzyhom), 396 (Wiedeń).

⁸ Allg. VArch. (Allgemeines Verwaltungsarchiv. Wien). Alte Kultus Akten. Fasc. 136. Lemberger Domkapitel. Nr 413 ex Aprili 1787 (*Memorial Nadwornej Komisji Duchownej z dnia 2 III 1787*); *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze — von Jahre 1787*, Bd 13, Wien 1789, s. 579.

W Przemyślu kapituła katedralna w 1768 r. obejmowała 7 prałatur (dziekan, prepozyt, archidiakon, kantor, scholastyk, kanclerz, kustosz) i 13 kanonii gremialnych. Na mocy dekretu ces. Józefa II z dnia 28 XI 1787 r. została zredukowana do 3 prałatur (prepozyt, dziekan, kustosz) i 3 kanonii gremialnych⁹. Podobny model otrzymała nowo utworzona kapituła katedralna w Tarnowie. Zgodnie z postulatami rządu austriackiego papież Pius VI w bulli erekcyjnej diecezji *In suprema beati Petri* z dnia 13 III 1786 r. powołał do życia kapitułę katedralną złożoną z 3 prałatur (prepozytura, dziekania, kustodia) i 3 kanonii gremialnych¹⁰.

Dopełnieniem reform kapituł galicyjskich był dekret ces. Józefa II z dnia 8 IV 1786 r. i 24 VIII 1787 r., mocą którego utworzył on przy kapitułach metropolitalnych 8, zaś przy katedralnych 6 kanonii honorowych. Kanonicy ci, pozbawieni głosu na posiedzeniach w kapitule, a partycypujący tylko w ich ubiorze i w pewnym dodatku uposażeniowym, mieli być dobierani wyłącznie z kleru parafialnego. Wybór ich zależał od ordynariusza, ale nominację zarezerwował cesarz dla siebie¹¹. Po śmierci ces. Józefa II († 20 II 1790) episkopat galicyjski w memoriale, skierowanym na ręce ces. Leopolda II w 1790 r., domagał się przywrócenia skasowanych prebend kanonickich w kapitułach katedralnych (art. 3)¹², ale ten postulat został w odpowiedzi pominięty milczeniem przez cesarza (29 XII 1790)¹³.

W takim to kontekście dziejowym znalazła się od 1795 r. kapituła katedralna w Krakowie, odkąd przeszła pod zabór austriacki. W roku trzeciego rozbioru Polski kapituła obejmowała 7 prałatur i 30 kanonii gremialnych. Prałatury zajmowali: dziekanię — ks. Michał Sołtyk archidiakon zawichojski, archidiakonię — ks. Józef Olechowski biskup pomocniczy krakowski, prepozyturę ks. Ferdynand Kicki arcybiskup metropolita lwowski. Miał on koadiutora w osobie ks. Wacława Sierakowskiego. Scholasteria od czasów śmierci ks. Ignacego Bienkowskiego († 16 V 1793) wakowała. Kantorię zwaną też prymiceriatem miał ks. Daniel Walewski kanonik metropolitalny gnieźnieński. Kustodia należała do opata cystersów w Koprzywnicy — ks. Benedykta Trzebińskiego, kanclerzem zaś był ks. Andrzej Rawa Gawroński, późniejszy biskup krakowski. 30 kanonii gremialnych zajmowali w porządku starszeństwa: ks.

⁹ Allg. VArch. Alte Kultus Akten. Fasc. 145. Domkapitel Przemyśl r.l. Nr 336 ex Novembre 1787. Regulierung der lat. Domkapitels in Przemyśl (Dekret ces. Józefa II — 28 XI 1787).

¹⁰ B. Kumor, *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, 50.

¹¹ Öster. Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien. St. Protocoll 1786 nr 3829 (8 X 1786); Protocoll 1787 nr 2458 (21 VIII 1787); ADP (Archivum Diecezjalne w Przemyślu) Nr 5 Einreichungsprotocoll des Konsistoriums 1789 nr 20 (16 I 1789).

¹² Öster. Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien. KFA Karton 5 (alt 7) nr 14 Gravamina degli arcivescovi e vescovi di Galizia — 1790 art. 3.

¹³ F. Maass, dz. cyt., Bd 4 nr 5 s. 166—213.

Walenty Pruski, *senior in Capitulo*, ks. Krzysztof Szembek biskup płocki, ks. Mikołaj Wróblewski wikariusz i oficjał generalny krakowski, ks. Adam Przerębki, ks. Kajetan Sołtyk, ks. Wacław Sierakowski koadiutor prepozyta, ks. Leonard Kiełczewski archiprezbiter infułat mariacki w Krakowie, ks. Tomasz Michałowski, ks. Józef Szaniawski opat cysterski w Wąchocku, ks. Kazimierz Bodurkiewicz, ks. Tymoteusz Gorzeński biskup smoleński, ks. Kazimierz Ostrowski, ks. Ignacy Grodzicki, ks. Józef Piaskowski, ks. Antoni Wyczałkowski, ks. Hugo Kołłątaj podkanclerzy koronny, ks. Paweł Olechowski, ks. Stanisław Sierakowski, ks. Krzysztof Zórawski dziekan kapituły warmińskiej i opat cysterski w Wągrowcu, ks. Kajetan Potocki, ks. Augustyn Lipiński, ks. Szczepan Hołowczyc, ks. Mateusz Dubiecki, ks. Ignacy Wojczyński, ks. Stanisław Minocki, ks. Onufry Skotnicki, ks. Karol Lochman koadiutor archiprezbitera mariackiego w Krakowie, ks. Józef Szabel, ks. Franciszek Zakrzewski i ks. Stanisław Rupniewski. 9 prałatów i kanoników kumulowało jeszcze inne beneficja kościelne, ale wydaje się, że informacje *Directorium* z 1795 r. są pod tym względem niepełne.

Do *gremium* kapituły należało nadto 5 kanoników koadiutorów, którzy zostali dobrani przez 7 kanoników pod naciskiem biskupa I. K. Sołtyka (1782)¹⁴. Należeli do nich: ks. Karol Przebendowski proboszcz w Solcu nad Wisłą, ks. Teodor Sołtyk, ks. Karol Skórkowski późniejszy biskup krakowski, ks. Andrzej Trzeciński i ks. Ksawery Ankwic.

Na podstawie dawnego zwyczaju do *gremium* kapituły z prawem głosu wchodził z urzędu dwaj biskupi pomocniczy z sufraganatów okręgowych w Lublinie — ks. Jan Leńczowski, mimo że sam Lublin jeszcze w 1790 r. został wyłączony z diecezji i inkorporowany do diecezji chełmskiej, oraz w Sandomierzu — ks. Wojciech Boksa Radoszewski, a nadto archidiacon zawichojski ks. Michał Sołtyk, będący równocześnie dziekanem kapituły, 3 opatów cysterskich: z Mogiły — ks. Jan Kanty Wodzicki, z Koprzywnicy — ks. Krzysztof Wodzicki i Jędrzejowa — ks. Bernard Niegolewski, oraz dwóch opatów benedyktyńskich: z Sieciechowa — ks. Leon Emilian Kosiński i ze św. Krzyża — ks. Jan Nepomucen Niegolewski. Miejsce prepozyta infuła bożogrobowców w Miechowie było nieobsadzone. Do 1785 r. do kapituły należał również opat tyniecki, ale po włączeniu Tyńca do diecezji tarnowskiej w zaborze austriackim, opat ten utracił stalle w kapitule krakowskiej¹⁵.

Wakujące dwie stalle kanonickie na skutek śmierci kanon. Antoniego Muszyńskiego († 9 III 1794) i kanon. penitencjarza Wojciecha Żukowskiego († 22 III 1794) zostały obsadzone przez biskupa F. P. Turskiego; insty-

¹⁴ M. Peckowski, *Józef Olechowski archidiacon i sufragan krakowski 1735—1806*, Kraków 1926, 79.

¹⁵ *Directorium officii divini pro dioecesi Cracoviensi — a.D. 1795. Praelati et canonici ecclesiae cathedralis Cracoviensis* k. nlb. (przy końcu).

tuował on na nie ks. Stefana Rupniewskiego (24 IX 1794) i ks. Franciszka Zakrzewskiego¹⁶.

Tak liczne *gremium* kapituły, obejmujące w 1795 r. faktycznie 6 prałatów kapitulnych, 8 prałatów wchodzących z urzędu, 30 kanoników gremialnych i 5 kanoników koadiutorów, rzecz jasna nie rezydowało w Krakowie. Oprócz 8 prałatów wchodzących do kapituły z urzędu, 8 dalszych prałatów i kanoników kumulowało beneficja kościelne i rezydowali przy nich, a wykaz ten z 1795 r. zdaje się nie jest pełny. Na kapitule generalnej w dniu 25 I 1795 r. było tylko 4 prałatów: dziekan, archidiakon, kantor i kustosz, oraz 12 kanoników gremialnych. Trzech dalszych nie było obecnych z powodu choroby, a 12 usprawiedliwiło swoją nieobecność; 1 prałat i 3 kanoników nie usprawiedliwiło swej nieobecności¹⁷.

Tymczasem na skutek zmian politycznych i następnie podziałów Polski kapituła krakowska straciła do 1795 r. poważną część swego uposażenia. Już po pierwszym rozbiórce Polski w granicach zaboru austriackiego w Galicji znalazły się 22 wsie kapitulne i 10 folwarków, z których dochód roczny według szacunków austriackich w 1783 r. wynosił 42 580 złp. Dobra te na skutek układu z 4 VII 1785 r. przeszły na własność zaborcy, a kapituła otrzymała pewną rekompensatę w gotówce¹⁸. Jeszcze w 1790 r. według relacji kanon. A. R. Gawrońskiego prałaci kapitulni pobierali przeszło 1000 skudów włoskich rocznego dochodu, podczas gdy kanonicy gremialni — od 300 do 1000 skudów rocznie. Całe zaś uposażenie biskupstwa przynosiło rocznie 439 100 flor. pol.¹⁹.

Daleko większe straty majątkowe poniosła kapituła na skutek drugiego rozbioru Polski (1793). Pod panowanie Prus przeszły dobra kapitulne tzw. „Hrabstwo pabianickie”, obejmujące 2 miasta i 50 wsi, leżące w dawnym wojew. sieradzkim. Niewiele pomogły prośby kapituły, skierowane do prymasa Poniatowskiego (31 VIII 1793), do króla Stanisława Augusta (1 X 1793); i niewiele też mógł zapobiec specjalny delegat kapituły na sejm grodzieński w osobie ks. A. R. Gawrońskiego²⁰. Sejm grodzieński, dzięki zabiegom biskupa inflanckiego Józefa Kossakowskiego, w konstytucji z dnia 23 XI 1793 r. o *Urządzeniu funduszów duchownych* postanowił w tej sprawie osobną uchwałę. „Ponieważ kapituła krakowska — głosiła uchwała — przez zajęcie klucza pabianickiego przez Króla Imci Pruskiego podług brzmienia traktatu cesji, traci prawie cał-

¹⁶ AKMK (Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie) Nr 120. *Vol. I actorum curiae episcopalis Cracoviensis sub regimine R.D. F.P. Turski ep. Cracov.* a.D. 1791—1794 s. 81—82 (24 IX 1794).

¹⁷ AKapMK (Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie) Nr 26. *Acta actorum capituli cathedralis Cracoviensis* 1793—1803 s. 235 n. (25 I 1795).

¹⁸ M. Peckowski, dz. cyt., 130.

¹⁹ BAV (Bibliotheca Apostolica Vaticana) Proces. consist., vol. 192. *Processus R.D. F.P. Turski* — 1790 k. 115'.

²⁰ AKapMK Nr 26. *Acta actorum* 1793—1803 s. 9—10 (Kapituła do króla Stanisława Augusta — 1 X 1793), 31—32 (Król Stanisław August do kapituły 9 X 1793).

kowity fundusz po upłynionych latach czterech, przeto stanowimy, ażeby Przewielebny biskup inflancki, qua administrator dóbr do biskupstwa krakowskiego należących, po wyjściu onych czterech lat oddał z pomiedzy dóbr pod administracją będących tej kapitule, ile też kapituła utraci, in aequivalenti tyle dochodów rzeczonych dóbr i na terminie w traktacie pruskim zawartym wyznaczonym”²¹.

Początkowo wydawało się, że uchwała grodzieńska wejdzie w życie, czemu sama kapituła dała wyraz w liście do biskupa J. Kossakowskiego, administratora dóbr biskupstwa krakowskiego (30 XI 1793)²², ale dalsze wypadki polityczne w Polsce i trzeci jej rozbiór przekreśliły widoki na jakąkolwiek rekompensatę utraconych bezpowrotnie dóbr pabianickich. Przy kapitule pozostały tylko te dobra, które znalazły się w granicach trzeciego zaboru austriackiego²³. Ale i posiadanie tych dóbr nie było zbyt pewne wobec swoistego kursu kościelnej polityki austriackiej. Kiedy trzeci rozbiór Polski stał się faktem dokonany, kapituła podjęła starania w tym zakresie w Wiedniu.

Na posiedzeniu w dniu 5 XII 1795 r. kapituła postanowiła wysłać do Wiednia kanon. A. R. Gawrońskiego, a to w tym celu, „aby po przejściu wojew. krakowskiego pod panowanie Austrii, mógł uzyskać od rządu zapewnienie, że ze zmianą władzy politycznej nie ucierpi na tym stan duchowny i sama diecezja krakowska”. Specjalny memoriał w tej sprawie miał opracować biskup pomocniczy Józef Olechowski, będący posiadaczem prałatury archidiakonii²⁴. Kanon. Gawroński już na początku stycznia 1796 r. znalazł się w Wiedniu i stąd zwrócił się do kapituły o specjalne listy do ces. Franciszka II, do szefa kancelarii cesarskiej, ministra J. A. F. Thuguta i do min. Kolovrata²⁵. W suplicie do cesarza kapituła prosiła o rekompensatę za utracone „Hrabstwo pabianickie” w formie odszkodowania dobrami biskupstwa kujawskiego, poznańskiego, płockiego i arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, które dostały się pod panowanie Austrii²⁶. Ale rząd austriacki nie spieszył się z odpowiedzią i nie myślał o rekompensacie, ale postanowił przeprowadzić redukcję kapituły i dostosować jej ustrój do kapituł polskich w Galicji.

Tymczasem pierwsze lata panowania austriackiego były dla kapituły dodatkowo wielce niekorzystne, nie tylko dlatego, że trzeba było pertraktować z obcą i bezwzględną w sprawach kościelnych władzą polityczną, ale i dlatego że kapituła nie mogła się spodziewać wielkiego poparcia dla swych postulatów ze strony biskupa krakowskiego F. P. Tur-

²¹ *Volumina legum*, T. 10. Wyd. Z. Kaczmarczyk. Poznań 1952, 322.

²² AKapMK Nr 26. Acta actorum 1793—1803 s. 44—46 (Kapituła do bpa Kossakowskiego — 30 XI 1793).

²³ M. Peckowski, dz. cyt., 163 nn.

²⁴ AKapMK Nr 26. Acta actorum 1793—1803 s. 227, 232—233.

²⁵ Tamże, s. 309.

²⁶ Tamże, s. 232—233.

skiego. Prowadziła bowiem z nim gwałtowny spór o obsadę scholasterii po śmierci ks. Ignacego Bieńkowskiego († 16 V 1793). Instytuowanego przez biskupa Turskiego na tę godność kanon. A. Lipińskiego kapituła nie przyjęła, a opowiedziała się w ogromnej większości za prezentowanym przez gubernatora pruskiego kustoszem B. Trzebińskim. Podobnie gwałtowny zatarg wybuchł między obydwoma stronami na tle mianowania przez biskupa Turskiego 12 egzaminatorów prosynodalnych, z których kapituła odrzuciła aż 8. Spór ciągnący się do 1799 r. został zakończony przy pośrednictwie późniejszego gubernatora Zachodniej Galicji hr. J. Trautmannsdorfa²⁷. Zarówno biskup Turski, jak i kapituła, której *spiritus movens* był archidiacon Olechowski, straciły wiele sił i energii na wzajemną walkę, gdy tymczasem rzeczywiste niebezpieczeństwo zarówno dla biskupstwa, jak też i dla kapituły groziło ze strony pośrednika — zaborcy.

Okupacyjne władze austriackie już w dniu 22 I 1796 r. zażądały od kapituły szczegółowych informacji na temat liczby prebend prałackich i kanonickich, personaliów prałatów i kanoników, ich rezydencji, informacji na temat uposażenia kapituły, prestymoniów, uposażenia biskupstwa po sejmie grodzieńskim, a nadto rocznego rozliczenia wydatków i przychodów kapitulnych. W trzy dni później kapituła przygotowała odpowiedź i przesłała ją gubernium krakowskiemu²⁸. Zdaje się, że odpowiedź kapituły nie zadowoliła całkowicie władz austriackich, skoro dnia 2 VIII 1796 r. gubernator Galicji Zachodniej Margelik zażądał dokumentacji dotyczącej praw i przywilejów kapituły, a w rok później — wykazu posiadłości kapitulnych, znajdujących się poza kordonem austriackim²⁹.

Przeprowadzona przez władze zaborcze ankieta miała służyć do opracowania projektu redukcji kapituły, o czym gubernator Margelik powiadomił tak kapitułę (12 IX 1797) jak i biskupa Turskiego (15 XI 1797) i prosił o przysłanie mu opinii w tej sprawie³⁰. Ponieważ na skutek śmierci niektórych prałatów i kanoników zaczęły wakować stalle w ka-

²⁷ Bogata dokumentacja do dziejów zatargów znajduje się w AKMK Nr 120. Vol. I actorum curiae episcopalis — 1791—1794 s. 92—98 (1 III 1793), 101—102 (2 X 1793), 111—113 (8 X 1794), 117—121 (11 I 1794), 223—228, 230—231 (1 XII 1794), 285—286 (6 XII 1794), 288 nn. (9 XII 1794); Nr 121 Vol. 2 actorum curiae episcopalis Cracoviensis — a. D. 1795—1797 s. 8—11 (22 XI 1795), 12—15 (22 I 1796), 15—17 (29 I 1796), 23—25 (5 III 1796), 26—28 (12 III 1796), 28—30 (19 III 1796), 32—33 (2 IV 1796), 37—38 (7 V 1796), 39—46 (11 V 1796); Nr 122 Vol. 3 actorum curiae episcopalis Cracoviensis — 1797—1800 s. 78—80 (9 VI 1798), 169—185' (18 I 1799). Zagadnienie to częściowo opracował M. Pećkowski, dz. cyt., 147—159; por. L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, T. 2, Kraków 1852, 30; t. 3, 253 n.

²⁸ AKapMK Nr 26 Acta actorum 1793—1803 s. 234—235 (Kapituła do komisarza Bauma — 25 I 1796).

²⁹ Tamże, s. 283—287 (Guber. Margelik do Kapituły — 2 VIII 1796) AKMK Prothocollum exhibitorum anni 1797 nr 7.

³⁰ Tamże, s. 366 (Kapituła do guber. Margelika — 13 IX i 21 X 1797), 385—391 (Kapituła do guber. Margelika — 21 X 1797).

kapituły (do 1797 — 6)³¹, dlatego w przewidywaniu przyszłej redukcji kapituły rząd austriacki w nocy z dnia 12 IX 1797 r. zabronił kapituły i biskupowi Turskiemu obsadzania wakujących prebend. Zarządzenie to powtórzono w tonie bardzo stanowczym w nocy z dnia 3 III 1798 r.³². Na skutek tego zarządzenia w latach 1797—1802 liczba prałatów spadła z 6 do 5 (wakowały scholasteria i kantoria), zaś kanonii gremialnych z 29 do 23³³.

W tej sytuacji kapituła pod przewodnictwem biskupa J. Olechowskiego opracowała obszerną *Opinio capitularis quoad restringendum in futurum numerum personarum capitularium* i w dniu 21 X 1797 r. przesłała ją do gubernatora Margelika. Prosiła w niej o wstawiennictwo u cesarza i o polepszenie jej sytuacji materialnej, która się wydatnie pogorszyła już po utworzeniu diecezji tarnowskiej (1786) i zabraniu jej posiadłości przez Prusy (1793). Dystrybucje codzienne kapituły prawie zupełnie ustały, na skutek czego niektórzy kanonicy utracili prawie całe swe utrzymanie. Kapituła wyraziła przeto nadzieję, że w wypadku redukcji jej składu osobowego, obecni posiadacze stall będą mogli korzystać *ad vitae tempora* ze swoich dotychczasowych dochodów. Wreszcie przy końcu *Opinii* kapituła oświadczyła, że „jest zmuszona dodać, iż odnośnie przyszłej liczby prałatur i kanonii, nie może dać adekwatnej odpowiedzi, ponieważ nie zna, jakie będzie przyszłe jej uposażenie i poszczególne prebend”³⁴. Jeszcze w 1804 r. skarżyła się ona na to, że „dochody poszczególnych prebend prałackich i kanonickich są bardzo nierówne, a w wielu wypadkach zupełnie niewystarczające”³⁵.

W obliczu zbliżającego się niebezpieczeństwa kapituła pogodziła się z biskupem Turskim i 30 X 1797 r. zaproponowała mu rozmowy w tej sprawie, wysyłając doń delegatów w osobie kanon. S. Sierakowskiego i kanon. S. Minockiego³⁶. Ponieważ biskup Turski już w dniu 26 XI 1797 r. wydał dekret redukcji kapituły z 36 prałatur i kanonii na 24 (7 prałatur i 17 kanonii), o czym też powiadomił gubernatora Margelika, dlatego kapituła zwróciła się doń powtórnie (2 XII 1797) w tej sprawie³⁷. Tymczasem władze austriackie nie dawały odpowiedzi na pisma kapituły. To chyba było przyczyną, że opracowała ona w dniu 31 III 1798 r. i wysłała nowy memoriał do ces. Franciszka II. Oświadczała, że uznaje potrzebę redukcji stanu osobowego, ale prosiła, by w wypadku

³¹ *Directorium* — 1796 k. nlb. — 16 V 1795 † Leonard Kiełczewski; 22 IX 1795 † Tomasz Michałowski; *Directorium* — 1798 k. nlb. 1 II 1797 † Ferdynand Kicki, 9 II 1797 † Kazimierz Bodurkiewicz; 11 II 1797 † Antoni Wyczałkowski; *Directorium* — 1799 k. nlb. 9 IX 1797 Krzysztof Szembek.

³² AKapMK Nr 26 Acta actorum 1793—1803 s. 385 (12 IX 1797), 429 (3 III 1798).

³³ *Directorium* — 1797 k. nlb.; *Directorium* — 1802 k. nlb.

³⁴ AKapMK Nr 26 Acta actorum 1793—1803 s. 385—391.

³⁵ BAV Proces. consist. vol. 207. Processus R.D. A. Gawroński 1804 k. 196.

³⁶ AKapMK Nr 26 Acta actorum 1793—1803 s. 397—398 (30 X 1797).

³⁷ Tamże, s. 397—398 (2 XII 1797).

jej przeprowadzania posesjonaci pozostali przy swych godnościach i dochodach *ad vitae tempora*, poddawała sugestię, by uposażenie jej pomnożyć przez przydział dóbr kleru zaboru pruskiego, pozostających po stronie kordonu austriackiego. Odnośnie do liczby prałatur i kanonii przyszej kapituły nie wypowiedziano się, argumentując taką postawę niezajomością przyszelego uposażenia³⁸.

Ale i ten memoriał zdaje się pozostał bez odpowiedzi, a szerzące się wiadomości o bardzo poważnym okrojeniu diecezji i jeszcze poważniejszej redukcji samej kapituły stały się przyczyną, że 21 XII 1799 r. archidiakon J. Olechowski przedstawił kapitule bardzo obszerną *Informację o początkach i uposażeniu biskupstwa i kapituły katedralnej w Krakowie*, którą po aprobacie kapituły przesłał do gubernium Zachodniej Galicji. Miała ona na celu ewentualną obronę całości diecezji oraz praw i przywilejów kapituły³⁹.

W oparciu o te memoriały gubernium krakowskie przygotowało w dniu 19 VII 1800 r. projekt, liczący 80 stron *in folio* w sprawie regulacji diecezji i kapituły krakowskiej. Projekt ten stawiał zasadę, by „na przyszłość struktura organizacyjna kapituły nie była uzależniona od wielkości dochodów, ale od rzeczywistych potrzeb kościelnych” i podsuwał plan zredukowania stanu osobowego kapituły do 4 prałatur (dziekan, prepozyt, archidiakon, kustosz) i 12 kanonii gremialnych. Uposażenie kapituły po przejęciu jej dóbr przez Fundusz religijny, przewidywało roczną pensję dla dziekana kapituły — 4000 flor., dla pozostałych prałatów po 3000 flor., dla pierwszych 6 kanoników po 2500 flor., zaś dla 6 dalszych — po 2000 flor. Projekt *gubernium* krakowskiego, opracowany przez Nadworną Kancelarię i przedstawiony ces. Franciszkowi II w dniu 13 VIII 1801 r. w formie wniosku, przewidywał pozostawienie w Krakowie tylko 3 prałatur i 5 kanonii gremialnych. Uposażenie prałatur miało wynosić po 1500 flor., zaś kanonii gremialnych — po 1000 flor. rocznie. Wprawdzie gubernium krakowskie wypowiedziało się również za pozostawieniem biskupowi krakowskiemu tytułu „księcia Rzeszy” (nie „księcia siewierskiego”, jako że Siewierz zabrały Prusy), ale Nadworna Kancelaria wypowiedziała się przeciwko temu. Jej też wniosek zaaprobował ces. Franciszek II i dekretem z dnia 21 VIII 1802 r. zredukował kapitułę krakowską do 3 prałatur i 5 kanonii gremialnych⁴⁰. W następstwie tych faktów jedna z największych kapituł polskich tra-

³⁸ Tamże, Nr 26 Acta actorum 1793—1803 s. 432—444 (Memoriał — 31 III 1798).

³⁹ Tamże, s. 557—564 (*Informatio de erectione ecclesiae cathedralis Cracoviensis et de episcopatu Cracoviensi et de praelatis et canonicis eiusdem ecclesiae*); por. M. Peckowski, dz. cyt. 167 n.

⁴⁰ Allg. VArch. Alte Kultus Akten. Fasc. 135. Krakauer Bisthum Nr 261 ex Augusto 1802 (*Memorial gubernium krakowskiego* — 19 VII 1800; *Wniosek Kancelarii Nadwornej* — 13 VIII 1802; Decyzja ces. Franciszka II — 21 VIII 1802).

ciła 4 prałatury i 23 kanonie i schodziła do roli zwykłej, modelowej kapituły józefińskiej. Jedynym jej wyróżnieniem był fakt, że miała na przyszłość mieć 5 kanonii gremialnych, podczas gdy nowo projektowane kapituły katedralne w Kielcach i Lublinie obok 3 prałatur miały mieć tylko 3 kanonie gremialne.

Kapituła krakowska z chwilą otrzymania wiadomości (25 XI 1802) o projektowanym podziale diecezji i redukcji kapituły, wystosowała do ces. Franciszka II memoriał pt. *Remonstratio pro integritate episcopatus et capituli [...]* — *ad Sacratissimam Majestatem interposita* z dnia 23 XII 1802 r., w którym m. in. prosiła o zachowanie całości kapituły, lub przynajmniej 7 prałatur i 17 kanonii gremialnych, w tym 4 miejsc dla kandydatów nieszlacheckiego pochodzenia. Proszono też, aby redukcję kapituły i jej uposażenie zarezerwować dla przyszłego biskupa († 31 III 1800 zmarł biskup F. P. Turski), zaś dla kapituły zachować przynajmniej jej dotychczasowe uposażenie. Z *Remonstracją* mieli pojechać do Wiednia prepozyt W. Sierakowski i kanonicy A. Lipiński i M. Dubiecki⁴¹.

Remonstracja nie przyniosła żadnych zmian na lepsze, podobnie jak nie pomogły osobiste interwencje w Wiedniu nowego biskupa krakowskiego A. R. Gawrońskiego, który podjął w 1803 r. i 1806 r. obronę praw i stanu posiadania kapituły. W odpowiedzi na to otrzymał on dekrety cesarskie z dnia 23 VIII 1803 i z 4 II 1808 r., które potwierdzały dekret redukcyjny z 1802 r.⁴².

Redukcja kapituły do jej nowej struktury 3 prałatur (prepozyt, dziekan, scholastyk) i 5 kanonii miała następować sukcesywnie przez wymieranie jej nadliczbowych członków. W związku z tym władze zaborcze wydały dekret w dniu 20 VIII 1803 r., w którym postanowiły, że „wsie prestymonialne kapituły z chwilą wakansu prebendy czy to przez rezygnację, czy też przez śmierć jej posiadacza, zostaną w przyszłości przejęte na skarb państwa”⁴³. Ponieważ w nowej kapitule wakowała prałatura scholasteria, dlatego rząd zaproponował na nią zniemczalego Czecha ks. Jana Franciszka Hoffmanna, który już uprzednio otrzymał parafię NMP w Krakowie. Jego też instytuował biskup Gawroński (4 IX 1804)⁴⁴. Ale i dochody kapitulne z pozostawionych *ad vitae tempora* dóbr topniały szybko. W 1803 r. wynosiły one tylko 75 869 flor. i 8 gr., podczas gdy wydatki dochodziły do 74 956 flor.⁴⁵

⁴¹ AKapMK Nr 26 Acta actorum 1793—1803 s. 826—852; por. M. Pęcowski: dz. c., s. 179.

⁴² Öster. Hof- Haus- und Staatsarchiv. Wien. St. R. nr 200 Protocoll 1807 Bd 1 nr 548 (22 I 1807 — gdzie podano informację o poprzednich staraniach biskupa Gawrońskiego i decyzjach ces. Franciszka I).

⁴³ AKapMK Nr 27 Acta actorum capituli cathedralis Cracoviensis 1803—1815 s. 17 nn. (Dekret z 20 VIII 1803).

⁴⁴ Tamże, s. 107—109.

⁴⁵ Tamże, s. 63.

W międzyczasie w latach 1802—1809 następowała naturalna redukcja kapituły przez śmierć jej członków. Tak 17 I 1802 r. zmarł kustosz B. Trzeciński, ale jego miejsce zajął kanon. A. Lipiński; 2 I 1804 r. zmarł kanon. K. Sołtyk, 4 XI 1804 — kanon. K. Lochman, 12 VI 1805 r. kanon. St. Minocki, 9 VII 1805 r. kanon. J. Szabel, 18 I 1806 r. archidiakon J. Olechowski, 28 II 1807 r. kanon. J. Szaniawski i w 1808 r. kanon. M. Wybranowski. W ostatnim roku panowania austriackiego w Krakowie (1809) kapituła miała obsadzone tylko 3 prałatury: dziekanie (ks. M. Sołtyk), prepozyturę (ks. W. Sierakowski) i kustodię (ks. A. Lipiński); scholastyk ks. J. F. Hoffman po zajęciu Krakowa przez wojska księcia Józefa Poniatowskiego przeniósł się do Lwowa, gdzie następnie zrezygnował ze scholasterii krakowskiej. Cztery zatem prałatury — archidiakonia, scholasteria, kantoria i kancelaria były faktycznie zlikwidowane.

Podobna sytuacja wytworzyła się w *gremium* kanoników. W 1802 r. było ich jeszcze 23, ale w 1809 r. pozostało ich tylko 15, a to: A. Przerębski, T. Gorzeński, P. Olechowski, K. Potocki, Sz. Hołowczyc, O. Skotnicki, F. Zakrzewski, S. Rupniewski, K. Przebendowski, M. Dubiecki, K. Skórkowski, W. Starczewski, A. Trzeciński, T. Sołtyk i F. Zglenicki. Niektórzy z dawnych jej członków, jak ks. H. Kołłątaj, byli w więzieniu austriackim, stąd nie zaliczano ich do *gremium* kapituły⁴⁶.

Z 5 prałatów, którzy w 1802 r. urzędowo wchodzili do *gremium* kapituły (bp pomoc. lubelski J. Leńczowski, opat mogiński J. K. Wodzicki, archidiakon zawichojski ks. M. Sołtyk, opat benedyktyński św. Krzyża J.N. Niegolewski i miechowski prepozyt bożogrobców, infułat T. Niwiński) w 1809 r. pozostało ich tylko czterech, jako że jeszcze w 1797 r. zmarł biskup Leńczowski. Wydawało się tedy, że redukcja kapituły do 3 prałatur i 5 kanonikatów stanie się w krótkim czasie rzeczywistością. Nasuwa się podejrzenie, że rząd austriacki chciał ten proces przyspieszyć i nosił się z zamiarem likwidacji dochodów dla kanoników nadliczbowych. W związku z tym jeszcze 16 V 1808 r. kapituła wydelegowała ze swego grona kanon. Karola Skórkowskiego z misją do Wiednia w tej sprawie⁴⁷. Wyników misji nie znamy, zresztą w krótkim czasie nastąpiły na ziemiach polskich wielkie zmiany polityczne.

Dzięki tym zmianom Kraków przeszedł w 1809 r. do Księstwa Warszawskiego. Dla kapituły i biskupstwa odżyły nadzieje na odrodzenie i powrót do dawnego znaczenia. Na posiedzeniu w dniu 15 V 1810 r. podjęto uchwały dotyczące rezydencji kanoników i służby Bożej w ka-

⁴⁶ *Directorium* — 1803 k. nlb.; *Directorium* — 1804 k. nlb.; *Directorium* — 1806 k. nlb.; *Directorium* — 1808 k. nlb.

⁴⁷ *Directorium* — 1809 k. nlb.; L. Łętowski, dz. cyt., t. 2, 69; AKapMK Nr 27 Acta actorum 1703—1815 s. 226—228 (16 IV 1808).

tedrze⁴⁸, a po powrocie do *gremium* kapituły ks. H. Kołłątaja (29 XII 1810) biskup Gawroński, zapewne w porozumieniu z władzami Księstwa, przystąpił do obsadzania niektórych wakujących prebend prałackich i kanonickich. Chronologicznie instalacje te przedstawiały się następująco:

- 5 I 1811 — ks. Franciszek Zglenicki na kanonię
- 10 III 1811 — ks. Jan Andrzej Schneider na kanonię
- 8 III 1811 — ks. Franciszek Zglenicki na archidiakonię
ks. Augustyn Lipiński na kustodię
ks. Wincenty Łańcucki na kanonię
- 3 X 1811 — ks. Szczepan Hołowczyc na kantorję
ks. Mateusz Dubiecki na kancelarię
ks. Ludwik Bystrzonowski na kanonię
- 5 X 1812 — ks. Augustyn Lipiński na archidiakonię
- 12 X 1812 — ks. Joachim Jankowski na kanonię
- 7 XI 1812 — ks. S. Zarzecki na kanonię
- 16 V 1814 — ks. Hipolit Starowiejski na kanonię

Tak więc w czasach Księstwa Warszawskiego zostały obsadzone ponownie wszystkie prałatury i 7 kanonii gremialnych. Ale i śmierć robiła nadal poważne szczyby w składzie osobowym kapituły. W latach 1810—1815 zmarło 2 prałatów i 4 kanoników: kanon. H. Kołłątaj († 28 II 1812), kanon. F. Zakrzewski († 1 I 1813), archidiakon A. Lipiński jako nominat biskup pomocniczy w Krakowie († 2 IV 1813), dziekan M. Sołtyk († 20 X 1814), kanon. K. Przebendowski († 1814) i K. Potocki (maj 1814)⁴⁹. Inni, jak biskup poznański T. Gorzeński, pozostawając poza granicami zaboru austriackiego, zrezygnowali z kanonikatu w Krakowie.

Nie był to koniec zmian ustrojowych kapituły krakowskiej, podobnie jak i terytorium diecezji miało jeszcze ulec bardzo poważnym zmianom. Wprawdzie jeszcze w 1818 r. kapituła liczyła 6 prałatów i 13 kanoników gremialnych⁵⁰, ale w ramach reorganizacji Kościoła i kapituł w Królestwie Polskim, papież Pius VI bullą *Ex imposita nobis* z dnia 30 VI 1818 r. zredukował kapitułę w Krakowie do 4 prałatur (dziekan, archidiakon, kustosz, scholastyk) i 8 kanonii na wzór innych kapituł katedralnych w Królestwie Polskim⁵¹. Taki skład kapituły określił również wykonawca bulli papieskiej abp Franciszek Malczewski. Oprócz wymienionych w bulli papieskiej prałatur i kanonii gremialnych, kapituła na podstawie traktatu wiedeńskiego z dnia 3 V 1815 r. miała mieć nadto 4 kanonie gremialne, zarezerwowane wyłącznie dla profesorów Uniwer-

⁴⁸ Tamże, s. 294—296 (15 V 1810).

⁴⁹ Tamże, s. 313, 314, 329, 341—343, 349 n., 360—363, 365—366, 367—386, 433.

⁵⁰ Tamże, s. 421, 424, 444, 453.

⁵¹ *Flenchus cleri — dioeceseos Cracoviensis — 1818 k. nlb.*

sytetu Jagiellońskiego⁵². Regulacja kapituły do stanu przewidzianego w bulli papieskiej miała następować przez wymieranie nadliczbowych prebendariuszy. Była to druga, wielka w dziejach kapituły jej redukcja, ale jej dziejom należałoby poświęcić osobną rozprawę.

⁵² *Ordo — dioeceseos Cracoviensis 1823. Elenchus cleri* — s. 69 n.

DE REDUCTIONE CAPITULI CRACOVIENSIS ANNO 1802 PERACTA

Summarium

Vetustissimum Polonorum capitulorum collegium cathedrale Cracoviense, saeculo XI fundatum et successu temporum notabiliter in statu personali auctum, anno 1795 sub episcopatu Felicis Pauli Turski 7 dignitatibus, nempe: decano, archidiacono, praeposito, scholastico, primicerio seu cantore, custode et cancellario, nec non 30 canonicatibus de gremio constabat, cui etiam 8 canonici nati e clero saeculari et regulari et 5 canonici coadiutores accrevere.

Quasi ex profluvio calamitatum status et nationis Poloniae, quae inde ab anno primae partitionis (1772) et usque ad totalem extinctionem independentiae status in tertia dispartitione (1795) locum haberent, etiam capitulum Cracoviense fere totam substantiam fundorum suorum, praesertim eam, quae primo cordone Austriaco (1772) et secundo Borussico (1793) occupata, postea ab alieno gubernio civili incameratam esse noscitur. Cracoviam ipsam ab infausto regimine Austriaco captam conditionem in re ecclesiastica in peius sortitam esse, dicere fas est, nam eo tempore in publico ecclesiasticis rebus sic dictum josephinismum fuisse, nemo est qui ignoret.

Sic rebus stantibus, episcopus Cracoviensis F. P. Turski tum de paupertatis causa, tum etiam magna sub pressione civili anno 1797 reductionem capituli personalem constituit et loco 7 dignitatum et 30 canonicatum, 7 tantum praelaturas et 17 canonicatus reliquit, cui reductioni capitulum consensum suum dedisse, non est certum. Ast gubernium civile Cracoviense anno 1800 novam propositionem iustius reductionis elaboravit, in qua 4 dignitates et 8 canonicatus pro novo Capitulo Cracoviensi aulae caesariae Viennensi proposuit. Ista eloquutio gubernialis in sessione Aulicae Commissionis a spiritualibus rebus (19 VIII 1802) discussa et ad 3 praelaturas et 5 canonicatus reducta et caesari Francisco II subposita atque ab eo die 21 VIII 1802 subscripta et confirmata est. Supranumerariis praelatis etiamque canonicis ad vitae tempora stallum usumque fructus praebendarum gaudere permisum ab Aula Viennensi documenta luculentissime demonstrant.

Postquam, mutatis anno 1809 rebus politicis, regia civitas Cracovia Ducatus Varsaviensi incorporata fuit, capitulum Cracoviense ab episcopo Gawroński in pristinum statum personalem annis 1811—1814 redintegratur. Ultimum vero Papa Pius VII in constitutione apostolica, quae a verbis *Ex imposita nobis* (30 VI 1818) incipit, non tantum novum territorium dioecesi Cracoviensi circumscriptis, sed etiam Capitulum Cracoviense diminuit, quatuorque praelaturas (decanatus, archidiaconatus, custodia, scholasteria) et octo canonicatus in posterum condidit.